

Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası

F. Dilek HİMAM

Yrd.Doç.Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü.
E-mail: dilek.himam@ieu.edu.tr

Elif TEKCAN

Araş.Gör., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü.
E-mail: eliftekcan@yandex.com

ÖZ

HİMAM, F. Dilek, TEKCAN, Elif, **Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası**, CTAD, Yıl 10, Sayı 20 (Güz 2014), s. 221-254.

Cumhuriyet döneminde Türkiye’de endüstri gelişimini ve ulusal üretimi destekleyen modernleşmeci endüstriyel bir söylem gelişmiştir. Ulusal kimlik inşasına katkı sağlayacak olan bu söylem içerisinde ülkenin modernleşmesi kadınların modernleşmesi ile bir tutulmuş ve Cumhuriyet kadınının giyinme biçimlerini de içeren yeni rolleri bu ideoloji tarafından tanımlanmıştır.

Özellikle 1930’lu yıllarda devlet destekli çeşitli enstitüler ve biçki-dikiş kursları ile Türk kadınının dış görünümü biçimlenmiş, 1933 yılında kurulan Sümerbank Fabrikaları’nda üretilen yerli malı kumaşlar ile ekonomik yaşam teşvik politikalarının izlerinin görüldüğü özgün bir giyim kültürü ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde ekalliyet sınıfı terziler ve mahalle terzileri tarafından üretilen giysiler ile Cumhuriyet kadınının ev içi üretimin parçası olarak ürettiği giysiler homojen gibi görünen ancak bir o kadar da çeşitlilik arz eden ulusal giyim kültürünün inşasına katkı sağlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, hazır giyim kültürünün oluşmadığı dönemde kadınlara ait sosyal hafızayı özellikle terzilerin ürettiği giysi nesnelere referans vererek ve modernizasyon dönemi ile ilişkilendirerek anlamaya çalışmak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk modernleşmesi, ulus-kimlik, terzilik kültürü, kadın tarihi, giysi

tarihi.

ABSTRACT

HİMAM, F. Dilek, TEKCAN, Elif, **Tailoring Culture in the Early Republican Era and the Building of the National Material Culture**, CTAD, Year 10, Issue 20, (Fall 2014), p. 221-254.

In the course of the Republican era a modernist industrial discourse emerged to encourage industrial development and national production in Turkey. The modernization of the nation was regarded equivalent to the modernization of the women within this discourse and the roles of Republican women including fashion had been defined by the current ideology.

For its particulars, during the 1930's appearance of Turkish woman was formed through the agency of various state-funded institutions and local pattern-sewing courses. Also, the factory of Sümerbank, founded in 1933, made contribution to the establishment of a unique clothing culture with the national production of fabrics reflecting the national incentive policies that would promote the economic life. During the same period, dresses manufactured by the non-Muslim tailors, neighbourhood tailors and the dresses produced by Republican women as a part of domestic production also contributed to the construction of national clothing culture which seemed to be homogenous but varied in some points.

The main objective of this paper is to develop understanding about women's social memory by referring to the clothing objects produced by tailors during Turkish modernization period when garment culture had not been emerged yet.

Keywords: Turkish Modernization, national identity, Sümerbank, women's history, tailoring culture, history of dress.

Giriş

Türk modernleşme projesi kapsamında Türk kadınına eğitimi, giyinişi ve toplumsal yaşama aktif katılımıyla laik ve çağdaş toplumun yerleşimini sağlama görevi atfedilmiş, kadınlar ise toplumsal rollerini ve cinsel kimliklerini bu doğrultuda yeniden üretmişlerdir. Türk kadınının yeni bir kimlik, dolayısıyla yeni bir görünüm kazandığı bu süreçte Türk giyim tarihi, gerçekleşen değişimin somut örneklerinin gözlemlenebileceği önemli bir kaynak konumuna gelir.

Bu çalışmada, hazır giyimin olmadığı erken Cumhuriyet döneminde Türk giyim tarihine yön veren terziler, terzi yetiştirilmesi amacıyla kurulan eğitim kurumları ve üretilen giysi nesnelere incelenmektedir. Ayrıca dönem içinde etkisi oldukça fazla görülen Gayri Müslim terzilerin yanı sıra, bıçki-dikiş kursları, kız enstitüleri gibi Cumhuriyet'in önemli kurumları tarafından yetiştirilen terziler araştırılmıştır. Terzilerin ürettikleri giysilerin biçimine, üretildikleri malzemelere ve üretim yaptıkları sosyal kesimlere bakılarak, ulusal modernleşme projesinin toplumun farklı kesimleri tarafından ne şekillerde giyim kültürüne yansıtıldığı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırma yapılan tarih oldukça uzak bir dönem olduğundan çoğunlukla bu terzilerin yanında yetişmiş daha geç dönemlerin terzileriyle veya bu terzilerin yakınlarıyla görüşülmüştür.

Yapılan görüşmelerde terzilerin bir kısmı kendi çıraklık anılarına ve tanıklıklarına referans vererek bilgilerinin aktarırken, halen aktif olarak terzilik yapan kişilerle de görüşülerek kendi tanıklıklar hakkında bilgi verilmesi istenmiştir. Birincil kaynak olarak kullanılan fotoğraflar ve terzihane defterleri, çalışma için görsel bir rehberlik sağlamıştır.

Türk Modernleşmesi ve Yeni Giyim Politikaları

Türk modernleşme tarihi içerisinde halkın yaşam biçiminin, kamusal töresinin, cinsel davranışının, beden bakımının ve gündelik adetlerinin değiştiği bir süreçte batı tarihi, her türlü referansın kaynağı olarak ele alınmış ve batılı olmayan tüm deneyimler bir kenara atılmıştır. Bu sebeple de batı, batılı olmayanlar için ulaşılması gereken bir ideali simgelemiştir. Bu bağlamda Kemalist reformlar ile Türk toplumunda ve iktisadi hayatta bir dizi değişime gidilmiş ve bu değişimler sürekli bir ilerleme olarak kurgulanmıştır. Modernleşme ile başlayan ilerleme projesi her ne kadar batılı bir anlayışın ürünü olsa da, gerçekleştirilen dönüşümün her aşamasında milli bütünlük ve yerellik vurgusu da hâkim olmuştur. Bu yüzden iktisadi kalkınma gayesiyle yerel malzeme kullanımına öncelik verilmiş ve böylece kendi kendine yetebilen bir ülke tasavvuru ortaya çıkarılmıştır.

1930'larda biçimlenmiş olan Kemalizm'in temel ilkeleri ile paralel olarak ilerlemeyi milli bütünlük fikriyle temellendiren ve yine milletin bir bütün olarak muasır medeniyetler seviyesine getirilmesi gerektiğini öngören, halkın egemen ve birbirine kaynaşmış bir toplum olarak tanımlandığı bir düzen tasarlanmıştır.¹ Bu tasarım milliyetçilik ilkesinde kökenlerini bulurken, devletçilik ilkesinin izlerini taşıyan milli iktisat düşünce ve pratiğinin oluşması ise bu düzenin kurulması ve işlerlik kazanması açısından oldukça önemlidir. Uygulanmak istenen milli iktisat modeliyle Osmanlı, yabancılara muhtaç olmadan milli iktisadın ilkelerini benimseyerek hem tanım hem de sanayi ülkesi olacaktır. Hatta "Türk Yurdu" dergisi bu dönemde Osmanlı dünyasında köklü dönüşümler olduğunu kaydetmiştir. Zafer Toprak'a göre yeni milli iktisat modeli ile sermaye birikimini hızlandıran kazançlara yer verilmiş ve savaş yılları olmasına rağmen 1914-1918 döneminde; anonim şirketçilik bağlamında büyük bir hareketliliğin yaşanması sağlanmıştır.²

Erken Cumhuriyet döneminde devletin batı kaynaklı kurumsal bir yapılanma içerisine girdiği görülmektedir. Bu yapılanmaların benzerleri Osmanlı'nın son dönemlerinde de bir tür ilerleme olarak icra edilmiş, fakat bu düzen ancak Cumhuriyet'in yeni yurttaş profili tarafından kabul gördükten sonra işlerlik kazanmıştır. Ekrem İşın'ın da belirttiği gibi fatalistik bir anlayışın hakim olduğu Osmanlı İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında Cumhuriyet Türkiye'si'nde toplumun her kesiminde bir dışı açılım başlamış, dinamik ve dışı dönük bir

¹ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi 11, 12. Baskı, İstanbul, 2010, s. 154.

² Daha fazla bilgi için Bkz. İrfan Davut Çam, "Bir Milli İktisat Projesi: İzmir İhracat ve İthalat Türk Anonim Şirketi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, International Journal of Social Science, Cilt 5, Sayı 5, s. 45-56, Ekim 2012.

Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum [1908-1950] Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 113.

toplumsal enerji açığa çıkmıştır. Bu anlamda Işın, Türk Cumhuriyetçilerinin etkilendikleri Avrupa imgesinin iki şekilde görüldüğünü belirtir: Birincisi; dinamik-işlevsel bir oluşum süreci ve bu yüzden kolaylaşan sınıfsal geçişler, ikincisi de toplumsal enerjinin içe değil, dışa dönüklüğü; böylece yıkma ve yaratma içgüdüsünün somut izlerinin gündelik hayatın her aşamasında görülebilmesidir.³ Bu doğrultuda şekil alan yeni dünya algısı, dönüşümün hız kazanmasında etkili olmuştur.

Modernleşme sorumluluğunu üstlenmesi gereken yapılar olarak Türkiye’de devletin tüm ideolojik aygıtları belirgin bir şekilde hem sosyal yaşamı hem de kültürel hayatı düzenlemiş ve buna uygun ulusal kurumlar inşa etmişlerdir. Bu anlayış Ernest Gellner’in tanımladığı ulusalcılık kavramıyla son derece benzerlik göstermektedir. Gellner ulusalcılığı eğitimin, iletişim bilimlerinin, bürokrasinin, ulus devlet yapısının ve sınıfların değişime uğratıldığı değil, akılcı ve idari zorunlulukların harekete geçirildiği bir modernleşme süreci olarak tanımlar.⁴ Bu bağlamda akılcı ve çağdaş iktisadi yapılanma programları kapsamında Türk giyim politikalarını etkileyen belli başlı oluşumlardan bahsedilebilir. Bunlardan ilki 1929’da kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’dir. Halkı yedi mali kullanarak ve ekonomik yaşayarak tasarruflu olmak konusunda teşvik eden Cemiyet, yedi malların tanıtılması, bu ürünlerin ithal ürünlerin kalitesinde, yeterli miktarda ve uygun fiyatta üretilmesi hususunda da hizmetler vermiştir. 1930 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen 22-23 Nisan 1930 Sanayi Kongresi’nin raporlar ve zabıtlarından oluşan kayıtlarda ülke sanayiini Mensucat, Gıda, Deri, Taş-Toprak ve Cam, Orman, Kimya, Madencilik, Kaytancılık, Tarakçılık, Kunduracılık, Şapka, Suni Çiçek ve Sepetçilik, Kendircilik, İtiryat ve Balıkçılık alanlarında yerli sanayiini kalkındırmaya yönelik politikalara ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Ayrıca kongrede ülkedeki sanayileşmeyi sağlıklı bir sürece yerleştirmek için uzun vadeli bir sanayi programının gerekliliği vurgulanmış ve öncelikli sektörler belirlenmiştir. Sanayi Kongresi Talimatnamesinin başlangıç metninde cemiyetin amacının “yedli mallarımızın miktarını çoğaltmağa, cinslerini metanet, zarafet, nefaset ve sair evsafi itibarıyla yabancı mümasil mallar derecesine getirmeğe ve fiyatlarını ucuzlatmağa çalışmaktır” ibaresi yer alır.⁵ Bu doğrultuda alınan kararlarda da özellikle mensucat sanayiinde pamuklu, yünü, ipeklili kumaşların üretimi ile halıcılık ve trikotaj alanlarında yerli sanayi kalkındırılmaya çalışılmıştır.

³ Ekrem Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muşeret”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 48, Aralık 1987, s. 13-20.

⁴ Tim Edensor, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Berg, Oxford, 2002, s. 2.

⁵ 1930 Sanayi Kongresi: Raporlar, Zabıtlar, Neşreden: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Umum Merkezi, Ankara Sanayi Odası, Ankara, s. VI.

Figür 1: 1930'lardan bir reklam (Kaynak: Derya Özkan, Oya Baydar, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan: Cumhuriyet Modaları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s: 110).

Yeni Türk Devleti'nin yerli malı kullanımını konusundaki hassasiyeti (Bkz: Figür 1) I. Dünya Savaşı sonrasında karşılaşılan ekonomik sıkıntının yanında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerde içine girdiği yarı sömürge durumundan da kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti de son dönemlerinde yerli malı kullanımını ve tasarruf konularına önem vermiş, 1866 yılında kurulan İslah-ı Sanayi Encümeni ile beraber yerli malları çeşitli sergilerle halka tanıtmıştır.⁶ Yerli malı kullanımını konusundaki hassasiyet giyim endüstrisinde de etkili olmuş, Figür 2'de görülen 1925 Aralık ayında hükümetin meclise getirdiği yerli kumaştan elbise giyme tasansı, ülkede birçok düzenleme yapılmasına sebep olmuştur.⁷ Böylece kıyafet devrimi ile dönüşüme uğrayan ve batılılaşan giyim biçimleri, giysilerde kullanılan malzemelerin kullanılması açısından yerellik vurgusu taşımaktadır.

⁶ Doğan Duman, *Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s. 131.

⁷ Zeki Alpan, *Örtünmeden Giyinmeye: Terzilik ve Modanın Dünü, Bugünü ve Yarını Paneli*, İTO Yayınları, İstanbul, 2003, s. 45.

قانون

بش مثل اولادق ایشیا ایپان کوسوک روسی سکر ملته ایلاخ ایلمشور. آ محی محازت معاهده روسی ملته بولان ملک کترک مورادق مقاوله لری احکامه تاپیدر. موت ایشیا مالک احکامی اعظمی آ ان آ بی محاور ایشیک و ایکی دفعه دن زیده مجید اولجاق شرطه اجرا و کیکری هیئتی قراره متبر اوله یاییر . دولوز و اون ایکی مثل اولزغدن امد ایلمکده اولان کوسوک روسی کمال قنون مخصوص و مقاوله لری احکامه تاپیدر . ایکنسی ماده — تویک دن وایع اولان ایشیا ملته نامنه ویا بر قسمته قارشی مویحیت وضع ایپن ویا دنوله قلملاً مانع اولاق دن دوجدهد . آتیر کوسوک و اسـتـلاک روسی آ لآن ملک کترک مورادته قارشی ده مویحیت وضعه ویا هیئتی دوجدهد رسم تحمیله اجرا و کیکری هیئتی مآذودر . اوچتی ماده — ایشو قنون نفری تارخیندن معتبردر . دودغی ماده — ایشو قنون احکامه اجرای ارا و کیکری هیئتی مآذودر . ۱۲ کلون اول ۱۳۴۹ و ۲۵ جاذی اول اول ۱۳۴۹

ارکلی - قردهد رشور رشور ملک انشا و ایشور لسی هفتده کد ۲۶ قنونه نامی ۱۳۴۱ تاریخ ۵۴۸۹ خمرولو قانونک انقاسیر ایشو قنونک کتیسبه خطه قریبی صورتی آتیره اید ارکلی آرمشور انشا و ایشور لسی و ایشور قنونه قنونه : ۶۶۲
ریخی ماده — ارکلی - قردهد رشور رشور لری افا آت وایدده لسی هفتده کد ۲۶ کلون نامی ۱۳۴۱ تاریخ ۵۴۸۹ نوسرلو قنون افا و قنون مذکورک ریخی و ایکنسی مادده لری قبول اولان تخصیصاً ایشو قنونک تاریخ نفرتیه قدر مذکور شنده قنورلر ایچون ایفا ایپان خدیلمدن متوک خلوقت تعفیمندن مسوکرمه ییناز صرف یقه قلالن قسم اعا ایلمشور .

بش قنونه ایپس کیکرسه وارن قنونه نوسرو : ۶۸۸
ریخی ماده — موازیه عمومی و خصوصیه بولده لردن بشی کتوبه ایپان ایله و آتاق قون و قاش و سریش و یتاق نوازی ایله مآورین و مستندیه یکنشق آلمسه و قوندره کیکیرمل بلجیه مؤسسه دترک کترک ایشیا ایپسکی و یا ایپسکی بوجوع نوازی و یلی مسولانیدن خاواک ایپیلیر . ایکنسی ماده — ایشو قنون تاریخ نفرضدن معتبردر . اوچتی ماده — ایشو قنونک اجرا متبر اجرا و کیکری هیئتی مآذودر . ۹ کلون اول ۱۳۴۱ و ۲۲ جاذی اول اول ۱۳۴۹

لیبات و صناعیه ستمش ایص ایشور لسی و ایشور لسی ملک سمرست بولنده یقنور وارن قنونه نوسرو : ۶۹۰
ریخی ماده — طباط و صناعیه ایشتمال اولان صاف فلوزات دوپوناس و فلوزات دوسود و یتات دوپوناس و یتات دوسود و یتو و یا یتیک بوزده برعقول کتوبیسک و قناتدیس ایشیا ملته ملک و هر نوع تویکوانیک ایشیا ملته سمرستدر . ایکنسی ماده — ایشو قنون نفری تارخیندن معتبردر . اوچتی ماده — ایشو قنونک اجرا متبر ایله و صمیه و کیکری مآذودر . ۱۲ کلون اول ۱۳۴۹ و ۲۵ جاذی اول اول ۱۳۴۹
بجارت معاهدی روسی هفتد ایپیلین ملک کترک مورادته آتیرین رسوم ایشیا ملته مقابله یایش ایشور لسی وارن قنونه نوسرو : ۶۹۱
ریخی ماده — ۲۸ تویز ۱۳۳۶ تاریخلی قنون سوجینجه

Figür 2: 09 Aralık 1925'te Meclis Tarafından onaylanan ve 20 Aralık 1925 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesine Dâir Kânûn

(Kaynak: T.C. Resmî Gazete Arşivi Online),

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/249.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/249.pdf>, (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2014).

Farklı sektörlerle ilgili fabrikaların kurulmasına olanak sağlayan devlet destekli üretim tesisleri içinde Sanayi ve Maadin Bankası tarafından desteklenen pek çok kurum da yer almıştır. Osmanlı Devleti tarafından kullanılan geleneksel üretim yöntemleri modernleştirilirken birçok kamu iktisadi teşekkülü aracılığı ile toplumsal yaşamı da biçimleyen oluşumlar meydana gelmiştir. Bu modernleşme süreci, 1930'larda Türk modernleşme projesinin en büyük devlet destekli endüstrilerinden biri olacak olan efsanevi Sümerbank Fabrikaları'nın ortaya çıkışına da zemin yaratmıştır.⁸

⁸ Sibel Bozdoğan, "Industrial Architecture and Nation-building in Turkey: A Historical Overview", *Workplaces: The Transformation of Places of Production. Industrialization and the Built*

1933 yılında kurulan Sümerbank Fabrikası, Osmanlı İmparatorluğu'nun endüstriyel mirasına sahip çıkma amacının yanı sıra tekstil, deri, şeker, çimento, demir, çelik, kimyasallar ve kâğıt gibi hammaddesi ülke sınırları içinden temin edilebilecek ve öncelikli ihtiyaç kategorisinde yer alan ürünlerin üretimi için yeni endüstriler kurmak olarak tanımlanabilecek amaçlar edinmiştir. Başlangıç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan dört ana endüstri (yünlü tekstiller için Feshane, yün ve ipeklili tekstiller için Hereke, pamuklu ve baskılı tekstiller için Bakırköy ve ayakkabı fabrikaları için Beykoz) modernize edilerek planlı ekonomiye dayalı Sovyet deneyimi örnek alınmıştır. Erken Cumhuriyet endüstrilerinin çoğu "ulusal kendine yeterlilik" politikalarına bağlı olarak ithal ürünlerin yerini almak amacıyla ve ihracat amacı gütmeyen yapılandırılmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya Çarlığı arasındaki düşmanca ilişkiler millî mücadelede yerini bir işbirliğine bırakmış, her iki ülkede gerçekleşen rejim değişikliğinin ardından bu işbirliği belirli şartlara bağlı olarak II. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiştir. Sovyet Rusya Türkiye'nin bu alanda yapmak istediği atılımlar için önemli örneklerden biri olmuştur.⁹ Türkiye 1929 Dünya ekonomik bunalımı sonrasında ağır sanayiyi kurmak üzere kredi ve destek arayışına girmiş, bu çerçevede olumlu işaretler alınan Sovyet Rusya'ya yönelmiştir. Dönemin başbakanı İnönü 1932 yılında önemli değişimler ve gelişmeler görülen Sovyet Rusya'ya maiyetinde çok sayıda bürokrat, teknik adam, gazeteci, bilim adamıyla birlikte bir gezi gerçekleştirmiştir.¹⁰ Bu değerlendirmelerin ışığında hazırlanan raporlara göre Rusya ve Türkiye arasında "köylü ve tarım ülkesi" olma noktasında benzerlikler bulunmuştur. Bu anlamda Türk modernleşme hareketinin kalkınma hamlelerinde sanayi ve yerel kaynakların birarada ele alınarak millî iktisat politikalarının oluşturulması önemli bir dayanak sağlamıştır. 1929 yılındaki ekonomik buhran karşısında da hükümetin politikası halka tasarruf bilincinin aşılması, yerli malı kullanma kampanyaları, tüketim alışkanlıklarının çeşitlendirilmesi ve ulusal kaynakların rasyonel kullanımına yönelik kararlarla biçimlenmiş, bu süreçte devlet ekonomiyi yönlendirmek yerine bu alanda bizzat yatırımları yapma kararı almıştı.¹¹

Kuruluşu bu yıllara rastlayan Sümerbank kurumları da bu tek tip ve yerel malzeme kullanımına ilişkin benzer pratikler sunar. Sümerbank tekstil tasarımlarının gelişimi Sümerbank kumaşları aracılığıyla temsil edilen ulus-devlet politikalarının söylemsel çerçevesi içerisinde yapılandırılmıştır. Sümerbank kültürü ve modası modern Türk ulusu inşası projesi içinde devlet politikası tarafından desteklenmiş, dönemin tasarımcıları ulus ve ulusal tasarım kimliğine dair sosyal hafızayı yansıtan çok sayıda tekstil deseni yaratmıştır. Zamanla Sümerbank kuruluşları, tekstil tasarımcılarının yalnızca dünya modasının Türk stiline adapte edilmesi

Environment in the Islamic World, Ed. Mohammad al-Asad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 18.

⁹ Seyfi Yıldırım, "Atatürk Döneminde Sovyet Tanımını İnceleme: Resmî Geziler ve Bilimsel İşbirliği(1925-1932)", *Bilgi*, Bahar 2011/ Sayı 57, s. 227, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/877.pdf>, (Erişim tarihi: 19.11.2014)

¹⁰ Yıldırım, *age.*, s. 235

¹¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhurunda Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1977, s. 98.

konusunda değil, aynı zamanda kumaş desen tasarımı alanında da yetiştirildiği bir okula döneşmüştür.

Figür 3 ve 4: Sol: 1930'larda Sümerbank giysileri içerisinde bir grup Türk vatandaşı (Kaynak: Çağla Ormanlar Ok Fotoğraf Arşivi). Saç: Pamuklu kumaş üzerine özgün Sümerbank tasarımı (Kaynak: İzmir Ekonomi Üniversitesi Sümerbank Arşivi).

Ekonomik durumlardan kaynaklanan kısıtlı renk seçeneklerine rağmen yerel bir üretimle farklı tasarımlara sahip Sümerbank kumaşları, Anadolu'da Sümerbank maddi kültürünün yaratılmasını sağlamıştır. Kumaşların tasarımına, fonksiyonellik, dayanıklılık, rahatlık, modülerlik, yerellik ve ulaşılabilirlik gibi Kemalist devlet politikasının izlerini taşıyan özgün tasarım özellikleri de eklenmiştir.¹² Sümerbank desenlerinden biri olarak Figür 4'te yer alan örnekte de görüldüğü gibi desenler geçmişin izlerinden anndınlarak yalın ve modernist bir anlayışla hazırlanmıştır.

¹² Burkay Pasin, Dilek Himam, "Designing a National Uniform(ity): The Culture of Sümerbank within the Context of the Turkish Nation-State Project", *Journal of Design History*, Özel Sayı: Uniforms In Design History (Tasarım Tarihinde Uniformalar), Mayıs 2011, Cilt 24, s. 159.

Figür 5: 1940 tarihli Sümerbank Balolan'ından bir kare, Nazilli Sümerbank Fabrikası (Kaynak: Can Arpaç Fotoğraf Arşivi.)

Sümerbank kumaş ve elbiseleri Türk halkı arasında son derece popüler olmuş, dahası bu kumaşlar yedil malı kullanımı ve ekonomik yaşamı teşvik ederek kentli ve köylü topluluklar arasında bir bütünlük sağlamışlardır. Bu durum Sümerbank'ın ulusalcı ve demokratik olma vizyonunun bir kanıtıdır. Figür 3 ve 5'te yer alan kadın giysilerinin biçimsel ve desen bazındaki benzerliği modanın dönem içinde aynıştıncı değil birleşitnci bir unsur olarak ele alındığının bir göstergesidir. Sümerbank doğrudan veya dolaylı olarak erken Türk modernizasyon döneminin kültürel devrimi tarafından yapılandırılan yeni eşitlikçi, laik ve akılcı yaşam stiline izlerinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Sümerbank desenlerinde görülen bu anlayışa, giysilerin üretim tekniklerinde de rastlanmaktadır. İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün kursunda terzilik mesleğini öğrenen Vehbiye Bumin'in kızı Bahar Çatak Hanım'dan akılcı yaşam stiline yalnızca kumaş desenlerinde değil, giysilerin üretim biçimlerinde de görüldüğü çıkarılabilir. Kullandığı seyyar kol ve yakalarla (Bkz: Figür 6) Vehbiye Hanım'ın ürettiği giysiler farklı sosyal durumlara göre dönüştürülebilmekte, dolayısıyla aynı giysi birden fazla amaca hizmet edebilmektedir. Bu şekilde giysi tasarımındaki akılcı ve fonksiyonel olma özelliklerine çok amaçlılık da eklenmekte, dönem insanların fazla tüketimi önlemek amacıyla giyim ile ilgili yaratıcı yöntemler geliştirmiş oldukları gözlemlenebilmektedir.

Figür 6: Vehbiye Hanım'ın kızları için üretmiş olduğu seyyar yaka modelleri (Kaynak: Bahar Çıtak Fotoğraf Arşivi).

Sümerbank'ın yanı sıra ülkenin hemen hemen her kentinde açılan biçki-dikiş okulları ve enstitüler de bir kuşağı Cumhuriyet'in gereklerine göre giydirecek kadın aktörler yetiştirmiştir. Özellikle 1928-1944 yılları arasında Kız Enstitülerinin kurulması, ulus-devlet söylemi içerisinde giyim biçimlerinin tek biçimde ve standart uygulamalarla üretildiğinin gözlemlenmesi açısından ilginçtir. Yine 1865 yılında açılan Kız Sanayi Mektepleri'nin bir tür devamı olarak eğitim vermeye başlayan Kız Enstitüleri de batı medeniyetine özdeş bir modernlik kurgusu içinde yeni bir ideolojinin biçimlendiği kurumlar olarak ele alınmış,¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti modernlik ve ulusal kimlik kurguları ile bağlarını Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmıştır.

“Modern” Kadın Tasavvuru ve Giyim Biçimleri

Türk ulus-devlet projesinde kadın bedeni önemli bir sembol olmuş, Cumhuriyet dönemiyle kadın ve erkek bedenine ilişkin toplumsal cinsiyet politikaları giysi tarihinin de merkezinde yer almıştır. Bedenin kendisi sosyal ve kültürel etkilere bağlı olarak kontrol edilmesi gereken güçlü bir itilaf alanı iken özellikle kadın bedeni üzerine inşa edilen her türlü sosyal davranış, etiket, güç ilişkileri ve politik davranışlar, dönemin ideolojisi ile ilintili olmuştur. Türk modernleşmesinde de Tanzimat'tan başlayarak modernleşmeci aydın ve seçkinler tarafından “kadın meselesi” toplumsal modernleşme projesinin çok önemli bir unsuru olarak ele alın-

¹⁵ Elif Ekin Akşit, Kızların Sessizliği: *Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi 187, İstanbul, 2005, s. 17, 157.

mıştır. Tanımları ve çerçevesi de çoğunlukla erkekler tarafından tanımlanan bu modernleşme süreci zihniyet, kadınları, toplumun geri kalmışlığının bir sorunu olarak görmüş, modernleşmiş bir toplumda amaç, toplumun refahı için kadınları eğitmek ve aydınlığa çıkarmak olmuştur.¹⁴ Modernite projesinde kadın, dışı özellikleri ve kontrol edilemez bedensel özellikleriyle doğayla, erkek özne ise akılla özdeşleştirilerek “modern özne” olarak tanımlanmıştır. “Kadın”, modern “erkek” in ötekisi yani “modernin ötekisi” olarak değerlendirilmiştir.

Modernleşme sürecinde kadınlar için sadece dış görünümünde değil aynı zamanda toplumsal statülerinde ve kültürel yapılarında da bir dizi değişim öngörülmüştür. Cumhuriyet kadını, yeni Türk ailesi içinde kocası ile ev içi sorumluluklarını beraber üstlenen ve sosyal yaşamında da söz sahibi olan bir kadındır. Kadınlar savaş sonu azalan erkek iş gücü nedeniyle kamusal alanda da çalışmaya başlamış ve ilk kez bu dönemde toplumun geri kalmışlığı ile kadınlar arasında bir paralellik kurulmuştur.¹⁵

Türk modernleşme projesi, gündelik hayatta yeni farklılıklar meydana getirirken toplumda ikili yaşam biçimleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyet’in resmi ideolojisi kadınların kamusal alana çıkmalarından, meslek sahibi olarak ev dışında olmalarından yanadır ama toplumsal cinsiyet farklılıkları açısından geleneksel kalıp ile modernleşme kalıp arasında temel bir farklılık yoktur. Kadının dış görünüşündeki değişime rağmen fedakârlığı değişmeyen bir özelliktir. Kadının yükü daha da artmış ve tanımlar İstanbul kadını/Anadolu kadını, kentli kadın/köylü kadın, asri-tango kadın/iffetli kadın, modern kadın/geleneksel kadın gibi karşıtlıklarla somutlaşmıştır.¹⁶

Ancak Cumhuriyet dönemi modernleşmesi, Osmanlı’nın başlattığı modernleşme anlayışını devralacak ve yapılan yeni atılımlarla kadının eğitime, devlet hayatına, kültürel ve bilimsel faaliyetlere daha fazla katılmasını da sağlamaya çalışacaktır. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi de devletin modernleşmenin en önemli araçlarından biri olarak kabul ettiği eğitim alanındadır. Gerek yurt içi eğitimde gerekse yurt dışı eğitiminde artık kadınların daha fazla yer almasını sağladığı görülmektedir. Böylece çağdaşlaşmak cinsiyet ayırt etmeksizin toplumun bütün kesimlerine yayılmış olacaktır. Bu sebeple Atatürk döneminde modern hayatın gerekliliklerinden olan çeşitli mesleklerin eğitimi için kadınların da yurt dışı eğitimi alınmak üzere devlet eliyle batılı ülkelere gönderildiği görülmektedir. Seyfi Yıldırım’ın tespiti göre yurt dışı eğitiminde bu konuda iki yön bulunmaktadır. İlki kadınların modernizasyonuna ait mesleklerin öğrenilmesi için kadın tezyinatı, kadın terziliği gibi mesleklerin öğrenimi için hem kız hem erkeklerin gönderilmesi, ikincisi de lisans ve lisans üstü eğitimi için batı

¹⁴ Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 1998, s. 38.

¹⁵ Engin Narin, “Çalışan Kadın için Geliştirilen Türk Modası”, *Popüler Tarih*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Sayı 38 (80. Yıl Özel Sayısı: Cumhuriyet’in Öncü Kadınları), 2003, s. 62-68.

¹⁶ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 108-110.

ülkelerine kadınların gönderilmesidir.¹⁷ Yıldırım'ın “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri” adlı çalışmasında Cumhuriyet'in ilanından sonra 1928-1929 ders yılında toplam 170 öğrencinin yurt dışında bulunduğu ve daha çok erkek ve kadın terziliği, felsefe, fizik-kimya, musikî ve sanayi-i nefise, resim pedagojisi ve sanayi tezyâniye, niyâziye, tarih-coğrafya ve ecnebi lisâni alanında eğitim gördükleri öğrenilmektedir.¹⁸ Terzilik konusunda eğitim alan öğrencilerin modern giyim biçimlerini öğrenip yurt içinde bu giyim biçimlerinin yeni ulus inşasında kullanımına yönelik bireylerin yetişmesi için aktarması büyük bir öncelik taşıır. Mesleki eğitim Anadolu'da son dönemde gerçekleşen göçün ortaya çıkardığı bir boşluğu doldurmak amacıyla gündeme gelmiştir. Mesleki eğitim için yurt dışına gönderilecek bayan öğrencilerin sınavları girdikleri 2 sınavda ilk sınavın Türkçe, matematik, resim ile birlikte genel dikiş sınavlarını da içermesi, Türk modernleşme projesinin terzilik, giyim kültürüne verdiği önemin altını birkez daha somut biçimde çizdiğini göstermektedir. Aynı öğrenciler branş sınavlarında ise kadın terziliği, çamaşır, nakış, ev idaresi, moda ve çiçek, mesleki resim ve çocuk bakımı branşlarında yapılacak sınavlardan birisine girmişlerdir.¹⁹

---

¹⁷ Seyfi Yıldırım, “Cumhuriyet Dönemi Yurt Dışı Eğitiminde Kadın ve Modernleşme”, *Uluslararası Kadın ve Medeniyet Sempozyumu: Halide Edip Adivar'ın Ölümününün 50. Yıldönümü Amsına*, 20-23 Ekim 2014, Muğla.

¹⁸ Seyfi Yıldırım, “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri*, 22 - 24 Ekim 2008, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, s. 41,42, 41-47.

¹⁹ Seyfi Yıldırım 1928 yılında meslek eğitimi için Avrupa'ya gönderilecek kızların isim ve meslekleri hakkında da bilgi vermektedir: Behiye Reşid ve NaPa Şefik, terzilik eğitimi için, Halide Refik, çamaşır eğitimi için, gönderilmiştir. Ayrıca Bkz. Cafer Ulu, “1416 Sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 495-525, s. 514; BCA, Fon Kodu: 180.09, Kutu No. 39, Dosya No.204, Belge No: 1.104., s. 507.

Figür 7: 19. yüzyıla ait bir Osmanlı kadını (Kaynak: Ahmet Pıştina Kent Arşivi Müzesi)
Figür 8: Batılı giysileri ile bir Cumhuriyet kadını (Kaynak: Ahmet Pıştina Kent Arşivi Müzesi).

Cumhuriyet döneminde ekonominin güçlenmeye başlaması, zenginliğin artması, sanayileşme ve teknolojinin gelişmesi, dünya ticaret hacminin büyümesi ve bu ticari konum içerisinde bazı ülkelerin zenginliklerinin iyice artmasıyla beraber kentlerde yaşanan hızlı değişimler sonucu yeni ulaşım alanları oluşturulmuş ve en önemlisi de reklamcılık sektörünün gelişmesi, alışveriş noktalarının gittikçe çoğalması, yeni ucuz tüketim ürünlerinin piyasaya sürülmesi gündeme gelmiştir.²⁰ Reklamlar yoluyla kadınlarda en son moda için giyinme ihtiyaçları yaratılmaya başlanmış, kadınların özgürleşme talepleri giysilerine de yansımıştır. Osmanlı'nın son dönemleriyle karşılaştırıldığında (Bkz. Figür 7), erken Cumhuriyet yılları etek boylarının kısaldığı ve daha az kapalı bölgeleri bulunan elbiselerin giyildiği dönemlerdir (Bkz. Figür 8). Bu yıllardan itibaren Türk kadınının giysileri, Avrupa giysi modası ile aynı biçimde ilerlemiştir. Dünyada yaygınlaşmaya başlayan vals, tango, fokstrot ve özellikle çarliston gibi danslara uygun giysi biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır, bu dans biçimleri nedeniyle en radikal olan değişim eteklerin diz üstüne çıkmasıdır, saçlar *a la garçonnet*²¹ modelinde kesilmektedir. Kalça ve göğüsleri düz gösteren giysiler giyerek -hatta pantolon giyerek- kravat takarak kadınlar özgürlüklerini somut bir şekilde ifade edeceklerdir. Geçmiş dönemlere nazaran

²⁰ Asa Briggs, "Avrupa'da Kitle Toplumu", *20. Yüzyıl Tarihi, Arkan Kitabevi'nin Haftalık Tarih Dergisi*, Sayı 6, İstanbul, 17 Aralık 1969, B.P.C. Publishing Ltd., Londra, s. 105-112.

²¹ *a la garçonnet* saç modeli 1920'lerde Avrupalı kadınlar arasında oldukça popüler olup, saçın kulak bitim hizasından başlanarak enseyi açığa bırakacak şekilde kesilmesi şeklinde tanımlanabilir.

bedeni daha görünür kılan ancak aynı zamanda kadına pek çok açıdan daha erkeksi bir görünüm kazandıran bu giyinme biçiminin (Bkz. Figür 9), Avrupalı kadınlarla beraber Türk kadınlarını da etkisi altına almasını, salt şekilsel bir batı taklitçiliği olarak açıklamak doğru olmayacaktır. 1920'lerin Avrupalı kadın görünümünü, Cumhuriyet kadınının aynı dönemdeki toplumsal mücadelesine yanıt verir niteliktedir. Eşit hak taleplerini özellikle II. Meşrutiyetten bu yana çeşitli demek oluşumları ve hatta eylemlerde dile getiren kadın grupları,²² kurulan yeni Cumhuriyet ile beraber taleplerinin hepsine olmasa da birçoğuna karşılık bulmuş, “erkeğe ait” olarak tanımlanan pek çok alanda, “cesaret” gerektiren (askerlik, pilotluk vb.) işlerde görev almaya başlamışlardır. Daha öncesinde “erkeğe ait” görülen bu alanlara adım atan kadınların, yine “erkeğe ait” giysiler içinde olmayı seçmeleri, “doğulu” beden kavislerini giysi aracılığıyla silmek istemeleri çok da rastlantısal bir durum değildir.

Figür 9: Tilkilik Bıçkı Yurdu öğrencileri a la garçonne görünümleriyle (Kaynak: Ahmet Pıştına Kent Arşivi Müzesi).

Cumhuriyet dönemi modern hayatın eğlenceleri arasında kadın ve erkeğin aynı mekânda buldukları balolar gibi ortamlar ile kültürel ve sosyal değişimin izlendiği faaliyetler de önemlidir. Bu dönemde çıkan birçok kadın dergisinde Avrupa giysi modalanına uygun olarak hazırlanan modellerle kadınların batı kıyafetlerine olan ilgilerine de cevap verilmektedir.²³ Kadınlar giysilerini kamusal alanda hızla değiştirirken artık peçesiz atletizm yarışmalarına katılmış, pilotluk gibi mesleklerde çalışan kadın fotoğrafları prestijli modern yaşamın sembolleri olmuştur. *Alafraŋga* (Avrupalı) tarz ve tavır yüceltilirken *Alaturka* (Türk olan) her giysiye olumsuz anlam-

²² Daha fazlası için bakınız: Nermin Unat-Abadan, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 1998, s. 325.

Şirin Tekeli, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 1998, s. 340.

²³ İlbeyi Özer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Eğlence ve Moda”, *Fatih Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı 4., 2003, s. 16-19.

lar yüklenmektedir.²⁴ Dönemin popüler kadın dergilerinden biri olan İnci (1919)'de yer alan kadın modellerinde sıkma başın kenarlarından çıkan saçları, incileri ve makyajı ile Türk kadını batılı kadının aynısıdır (Bkz. Figür 10). 1920'li yıllarda yeni devletin modernliği en etkileyici biçimde rejimin tanıtımının simgesi haline gelen kadın imgeni, geçit törenlerinde bayrak taşıyan, şortlu, okul önlüklü, asker üniformalı genç kızlar, balolarda dans eden tuvaletli kadınlardır.²⁵

Figür 10: 1 Şubat 1919 tarihli İnci Dergisi'nde "1919 Yılı Sonbahar Çarşaf Modelleri" (Kaynak: Engin Narin, "Çalışan Kadın için Geliştirilen Türk Modası", *Popüler Tarih*, Ekim 2003, s.63).

Bu dönemde enstitü dergileri tarafından tanımlanan modern giysiler içindeki Türk kadınına geleneksel rolleri de hatırlatılmakta, Akşit'in de belirttiği gibi 1930'ların enstitü dergilerinde kadınların annelik ve ev içi görevlerini içeren geleneksel rollerine, Türk modernleşmesi ile ilgili sorumlulukları da eklenmektedir.²⁶ Bunu kadın için batıcı modelin getirmiş olduğu "çifte yük" olarak nitelendiren Fatmağül Berktaş, aslında gelenekselci yapı ve modernleşmeci yapı arasında cinsiyet rolleri açısından temel bir farklılık bulunmadığını belirtir. Her iki yapıda da

²⁴ Nilüfer Göle, "The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity", *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London. 1991, s. 32.

²⁵ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Çev. Ferhunde Özbay, Fevziye Sayılan, Hüseyin Tapınç, Şirin Tekeli, Metis Yayıncılık, Kadın Araştırmaları Dizisi, İstanbul, 1997, s. 216.

²⁶ Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi 187, İstanbul, 2005, s. 172.

kadın fedakâr ve feragat eden olarak tanımlanmıştır.²⁷ Hasan Ali Koçer tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Kadın Eğitimi” başlıklı çalışma erken cumhuriyet döneminde uygulanan eğitim politikalarının da kadının ev içi rollerinin eğitimlerinin önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Yine aynı çalışmada yer verilen VII. Milli Eğitim Şurası Zabıtları dönemin kadın eğitimine dair uygulamaların anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Buna göre milli eğitimin amacı:

“Türk kadını,

a) Milli Kültürünü benimsemiş aile ocaklarına bağlı, evinin ihtiyaçlarını beceriklilik ve uyunkelilikle karşılayabilen iyi zevceler, bilgili ve şevkatli anneler,

b) Çöremine yaşama şartlarını geliştirmek için sosyal faaliyetlerde görev almaya istekli, sanat zevkini yaymak, geliştirmek ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kendi alanında uygulama yeteneğine ulaşmış, mahallî sanatları değerlendirmeye yeterli yurttaşlar olarak yetiştirmektedir.”²⁸

Bu durum aynı zamanda Nermin Abadan-Unat’ın modern Türk kadınının, reformcu erkeklerin idealleri doğrultusunda şekillendiği tezini doğrular niteliktedir. Jale Parla’nın Tanzimat sonrası edebiyatını incelediği çalışmalarına referans veren Unat, reformcu erkeklerin kadın eğitimine olan ılımlı tavrını artık görücü usulü evlilik istememelerine, aşk özlemi çekmelerine, eğitilmiş eşlere sahip olup toplumsal baskılardan uzak bir şekilde kadınlarla aynı sosyal yaşamı paylaşma isteklerine bağlar.²⁹ Bu dayanağı kuvvetli bir gözlemdir, ancak reformcu erkeklerinin kadın meselesine karşı göstermiş oldukları bu “ılımlı” ancak yeterince cesur bulunmayan tavırlarını ve kadının toplumsal etki alanını genişletirken bir yandan da onu farklı bir kadınlık çerçevesine hapseden anlayışlarını, bir ölçüde muhafazakârların aktif muhalefetine bağlamak da mümkündür. Çünkü kadına verilen “toplumun anası” rolü, reformcularla muhafazakârlar arasında oluşabilecek ortak bir zemin, bir mutabakat alanıdır. Bu durum reformcuların ılımlı tavrını açıklasa da, kadın meselesinin özellikle resmi kararlar alınırken erkekler tarafından tartışılıp karara bağlanmış olduğu gerçeğini değiştirmez. Ancak, bu gerçekliğin de dönemin kadınları tarafından verilmiş eşitlik mücadelesinin önüne geçmemesi gerekmektedir. Bu dönemde hem kadınların toplumsal hak ve eşitlik talepleri hem de devlet eliyle yapılan reformlar kadının toplumsal alanda görünürlüğüne artmasına imkân tanımıştır. Hale Biricikoğlu Nülüfer Göle’nin çalışmalarına atıfta bulunarak Kemalizm’in Doğu ve Batı arasındaki en belirgin farklardan bir olan kadının kamusal alandan dışlanmasını hedef aldığı ileri sürmektedir.³⁰ Serpil Sancar da benzer bir şekilde toplumsal dönüşümün “kadın ve

²⁷ Fatmagül Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 108-109.

²⁸ Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *AÜ – Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1972, C.5, S. 1, s. 120.

²⁹ Nermin Unat-Abadan, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 1998, s. 324.

³⁰ Hale Biricikoğlu, “Türk Modernleşmesinde Kadın”,

http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Hale%20Biricikoglu.pdf, (Erişim tarihi: 20.11.2014), s. 7.

erkeğe aynı ve eşit davranmasa da”, “kadınların kendilerine ait yeni kamusal alanlar” yaratmalarına olanak sağladığını belirtmektedir.³¹ İşte bu noktada ev içi rolleri pek de değişmeyen “yeni kadın”ı farklı kılacak olan, onun kamusal alandaki mücadelesi ve varoluşu olacak, bu alanlarda yer alırken içinde buldukları görünüm ise Cumhuriyet kadınının yeni silüetini belirleyecektir.

1920 ve 1930’lu yıllarda enstitü dergileri haricinde Türk kadınının giyim tercihlerine etki eden başka dergilerin varlığı da bilinmektedir. Meşrutiyet döneminde İnci (1919), Kadınlar Saltanatı (1920), Hanım (1921) gibi dergi girişimlerini gerçekleştiren Sedat Simavi, Cumhuriyet Dönemi’nde de Yıldız (1924), Yeni Kitap (1928) ve Model Dergisi’ni (1937) çıkararak kadının hem eğitimine hem de dış görünümüne yön vermiştir. Mehmet Rauf tarafından çıkarılan Cumhuriyet’in ilk kadın dergisi Süs (1924) ve benzer nitelikli Asar-ı Nisvan (1925), Salon (1934), Cumhuriyet Kadın Dergisi (1934) ve Kadın Moda Albümü (1935), Moda Albümü (1936) gibi dergiler de içeriğinde moda ve güzellik konularına yer vermiştir.³² Bu dergilerde Avrupa modası ve Batı güzellik anlayışı tasvir edilmiş, *okuyucu düzenlenen moda defileleri, danslı çay partileri ve diğer etkinliklerden haberdar edilmiş, dönemin yüksek terzilerine, şapkaclarına, kumaş satıcılara ve moda ürünlerinin taşıyıcıları ve yayıcıları olan dönemin varlıklı ailelerinin hanımlarına yer verilmiştir. Aslı Davaz-Mardin tarafından derlenen *Kadın Süreli Yayınlar Bibliyografyası: 1928-1996 Hanımlar Âlemi’nden Roza’ya* isimli eser bize dönem dergilerinin içerikleri hakkında bilgiler vermektedir. *Kadın Moda Albümü’nde* Hulki Ekler tarafından kaleme alınan “Lion Mağazasının Danslı Çayında” başlıklı yazıda geçen bir bölümde dönemin kumaş mağazalarından Lion Mağazası tarafından tertip edilen çay partisi aktarılmaktadır. 1935 yılına ait bu haberin “İstanbul’un en yüksek terzileri olan Cemal, Fegam, Olivye, Calibe, İren Fayn gibi moda mucitleri ile şapkaclarımızdan Bayan Emilia, Zoe ve Kunduracı Paçıkakis ve beyaz çamaşırlardan Eskinazi müesseseleri bu toplantıya en güzel modellerle iştirak etmişlerdi.”³³ Bölümünden dönemin aristokrat ailelerinin çoğunluğu yabancı asıllı terzilerin elinden çıkmış giysi ve aksesuarları tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Terzileri ve Terzilik Kültürü ile Ulusal Giyim Biçimlerinin Oluşturulması

Avrupa’da 1825-1895 yılları arasında Charles Frederick Worth aracılığıyla başlayan kişiye özel dikim anlayışı, bir süre sonra kendi giysilerini üreten burjuva sınıfının kentlerde ticareti elinde tutan sınıf olarak söz sahibi olmalarıyla beraber, terzilik mesleğinin de yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca dikiş makinesinin bulunması ile birlikte giysilerin seri halde üretilmesi yaygınlaşmış ve bu makineler ev içi üretime de uygun hale getirilmişlerdir. İstanbul ise 19. yüzyılda batılı giyim tarzının takip edildiği ve yerel giyim biçimlerine adapte edildiği bir merkez

³¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, 2012, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 222.

³² Gülden A. Pınarcı, Kadın Dergileri, Atılım Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü E-Bülten, Mart 2013, S:29, <http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-03/okuma.html> (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2014).

³³ Aslı Mardin-Davaz (Ed.), *Hanımlar Âleminden Roza’ya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 23.

olmuştur. Bu dönemdeki Fransa modası Osmanlı kadınlarının ilgisini çekmiş, batılı modaları kendi giysilerine uyarlamışlardır. 18. yüzyılda kadınlar sokağa çıkarken ferace ve yaşmak ile yüzlerini tanınmayacak şekilde örterlerken 19. yüzyılda kent merkezlerinde yerlere kadar uzanan yakalar iyice şeffaflaşmış gevşek bağlanan bir hale dönüşmüştür.³⁴

Özellikle saray kadınları için yapılan giysiler dönemin terzileri tarafından dikilmiş, ardından sultanlara giydirilmiş ve eğer beğenilirse çoğaltılması istenmiştir.³⁵ Yaşamının bir bölümünü Osmanlı sarayında geçiren Leyla Açıba Hanım anılarında* dönemin ünlü terzilerinin Yunan asıllı olduklarını ve en ünlü İstanbul terzilerinin ise Madame Fegara, Madame Kalivrusi, Madame Calibe olduklarını belirtirken saray elbiseleri hakkında da bazı bilgiler vermektedir:

“...ben saraya intisap ettiğim vakit, sadece bazı yaşlı kalfaların alışkanlıklarından vazgeçemedikleri için alaturka elbiseler giyindiklerini hatırlıyorum. Onlardan başka kimse alaturka giyinmez ve giyenleri ayıplardı. Sarayda bilhassa Fransız modası takip edilirdi; Avrupa kraliçelerinin elbiseleri bizim kadın efendilerimizin şabane tuvaletleri ve muhteşem giyimlik kızıyetlerinin yanında birer bez parçası gibi kalırdı. Zira o pahalı ve tasarımlı giyim elbiselerden efendime en geç iki hafta zarfında bir tuvalet dikilirdi...”³⁶

1870'lerden itibaren kullanılmaya başlanan dikiş makineleriyle beraber giysilerde de değişim süreci hızlanmıştır. Özellikle İstanbul'da devrin lüks tüketim anlayışı, dayanaklı İngiliz kumaşından cenebi terzilere diktirilmiş giysiler giymektir. Tanzimat döneminde terzilik mesleğini çoğunlukla “ekalliyet” grupları üstlenmektedir. “Modistre” denilen Ermeni ve Rum terziler çoğunlukla üst gelir grubuna giysi üretmektedirler. Osmanlı toplumunda özellikle hali vakti yerinde olan kalburüstü sınıf, terzihanelerde “ısmarılma elbise” diktirmişlerdir. Evde ve elde yapılmış kaba giysiler giymek yerine, elbiselerini terzilere diktiren varlıklı Osmanlılar, nüfusun küçük bir azınlığını oluşturmuşlardır. Tanzimat dönemi ile beraber hızla batılılaşmaya başlayan Osmanlı giysileri, özellikle İstanbul'da yabancı asıllı terziler ve Avrupa ile güçlü bağlantıları bulunan Osmanlı azınlıklarına mensup terziler tarafından dikilmiştir. 20. yüzyıla girerken İstanbul'da çalışan terzilerin tamamı Hristiyan veya Musevi kökenli Frenk

³⁴ Lale Görünür, “Anıların Aynasında Moda”, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonunda 19.yy. Kadın Kıyafetleri, *Pi Dergisi, Moda ve Sanat Sayısı*, Sayı 12, 1998, s. 99.

³⁵ Burak Evren, Dilek Girgin-Can(1997) *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, Milliyet Yayınları, İstanbul, s. 74.

* Leyla Açıba, son Osmanlı Padişahı Vahideddin'in ilk eşi olan Emine Nazikeda Kadınefendi'nin nedimesi. 1919-1924 yılları arasında kadınefendiye hizmet etmiş, hanedanın sürgün edilmesinden sonra ise İstanbul'u terk etmek zorunda kalmış, Sivas' a yerleşmiş ancak zorluklarla geçen yaşam koşullarına dayanamayıp genç yaşta vefat etmiştir. (Aktaran: Harun Açıba-Kultuktuerkan) AÇBA Harun (haz.), *Leyla Açıba: Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, s. 85, 86, 116, 128.

³⁶ Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, Timaş Yayınları, İstanbul. 2010, s. 128.

terzilerinden oluşmaktadır. Başlangıçta Osmanlı döneminin ahlak anlayışına uygun olarak kadın terzilerinin tamamı kadınlardan meydana gelmiştir.³⁷

Osmanlı'da terzilik deneyimlerine ilişkin ilginç örneklerden biri özellikle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908) tarafından açılan terzihanede yaşanmıştır. Hanımlara Mahsus Gazete gibi Osmanlı kadın dergileri terzilik konusuna en çok önem veren dergilerden biri olup Osmanlı hanım okuyucuların batılı modelleri rahatça kendi başlarına dikme taleplerinden dolayı terzilik kültürünün gelişimine de ön ayak olmuştur. Okuyucular modellerin rahatça dikilebileceği kâğıt patronların ve bu patronları hazırlayıp dikilebilecek terzilerin de olmasını talep etmişlerdir. Bu noktada dergi talepleri dikkate alınmış ancak sürekli modelleri Avrupa dergilerinden aldıkları için temel amaçlarının “ulusal giysilere en yakın olanları seçerek, hanımları modaya sevk etmekten ziyade kendi elbiselerini biçip dikişimelerine yardımcı olabilmek arzusunda olduğunu” savunmuşlardır.³⁸

Cumhuriyet dönemiyle beraber başlayan toplumsal değişim süreci ve ulus kimlik anlayışının yaygınlaşması sebebiyle ise toplumun her kesiminde başlayan ve yayılan giysi reformları kısıtlıların da yaşandığı bir süreçte Gayr-i Müslim terzilere elbise dikiremeyen halkı kendi giysilerini üretme durumu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu anlamda hazır giyim henüz olmadığı dönemlerde kumaşlar manüfaktürelardan alınmış, giysiler ise dönemin terzileri tarafından günün modasına uygun olarak dikmişlerdir. Varlıklı aileler meşhur terzileri tercih ederken, orta gelirli aileler de mahalle terzilerine gitmeye başlamışlardır.

“Hazır giyim hiç yoktu. Mahalle terzileri vardı ucuz olsun diye veya kaliteli terziler. Mahalle terzileri dışık gelir grupları için prova yapmadan pratik olarak dikerlerdi. 1960’larda Paris’te konfeksiyon yaygınlaştı. Ama Türkiye’de 1965’lerden sonra yaygınlaştı. Konfeksiyona rağbet yoktu.”³⁹

Cumhuriyetin ilk Türk ve Müslüman terzisi olarak kabul edilen Cemal Bürün (Bkz: Figür 11), giysi devriminden sonra mahallesinde oturan kadınlara manto dikerek terzilik mesleğini icra etmeye başlamış, Beyoğlu’nda açtığı ilk atölyesi artan taleplere karşılık veremeyince de Mısırlı Han’daki atölyesine geçmiştir. Atatürk’ün kendisine söylemiş olduğu *“Cemal bey bizim yaptığımız inkılabın siz giydirdiniz”⁴⁰* sözü kendisinin o dönemde ne kadar önemli bir üstat olduğunu belli etmekle beraber, terzilik mesleğinin yeni Türkiye’nin dönüşümünde ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu da göstermektedir. Yaşayan önemli Türk tasarımcılarından Yıldırım Mayruk da özellikle terzilik kültürü ile son derece az olan kaynaklara vurgu yaparken Türkiye’deki terzilik kültürü içinde Stangoli, Calibe Hanım ve Madam Kalivrusi isimlerinin Türk terzilik kültüründe son derece önemli olduğunu belirtmiştir.⁴¹

³⁷ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)”, *Tarih ve Toplum*, Aylık Ansiklopedik Dergi, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11.

³⁸ Karakışla, agm., s. 11-15

³⁹ Necmiye Berktaş ile sözlü tarih görüşmesi, 09.05.2004, İzmir.

⁴⁰ Hatice Sonay Şeftalici, *Terziden Tasarımcıya*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 46.

⁴¹ Yıldırım Mayruk ile sözlü tarih görüşmesi, 29.07.2004, İstanbul.

Figür 11: Cumhuriyet'in ilk modacısı olarak kabul edilen Cemal Bürün (Kaynak: Nur Onur, *Moda Buluşları*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 189).

Özellikle büyük şehirlerdeki yabancı asıllı terzilerin üst sınıfa mensup kadınlar arasında tercih edilir olduğu bu dönemde, gerçekleşen dönüşümün hız kazanması ile birlikte yeni terzilere ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaç da Cumhuriyet'in yetiştirdiği yeni Türk terziler aracılığıyla kapatılmıştır. Bu terzilerin bir kısmı yabancı ve Türk asıllı terzi ustalarının yanında çırak olarak yetişmiş, bir kısmı kız enstitülerinde eğitim alma fırsatı yakalamış, bir kısmı da biçki-dikiş kurslarında eğitim almıştır. Enstitü mezunları içinde başarılı olanlar Avrupa'ya gönderilmiş, bu kişilerden mesleki hünerlerini geliştirmeleri beklenmiştir. Yurt dışı eğitimi, Osmanlı'da modernleşme çabalarının başladığı 1800'lü yılların başından itibaren yoğun olarak uygulanmış olup ileri batı ülkelerindeki mevcut bilgi, teknoloji ve birikimin aktarılmasındaki en önemli yoldur. Osmanlı Devleti'nde başlayan askeri ıslahatlar çerçevesinde uygulanan yurt dışı eğitimi programı Cumhuriyet döneminde yaşamın her alanında radikal bir modernleşme ve kalkınma programı çerçevesinde kullanılmıştır.⁴² Bu bağlamda da uygulanan stratejiler içinde kalkınmayı gerçekleştirecek ve kalkınma planlarını yapacak üstün beyin gücünü yetiştirmek ve toplumu işbirliği ruhuyla milli amaçlar etrafında birleştirerek milli bütünlüğün oluşturulmasını ifade etmek son derece önemlidir.⁴³

⁴² Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. XVI.

⁴³ Yıldırım, *age.*, s. 18.

Figür 12: Cumhuriyetin ilk yıllarında bir terzi atölyesinin içi (Kaynak: Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)”, *Tarih ve Toplum, Aylık Ansiklopedik Dergi*, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003), s. 12.). Figür 13: Hanımlara Mahsus Gazete’de elbise modelleri (Kaynak: Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)”, *Tarih ve Toplum, Aylık Ansiklopedik Dergi*, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003), s. 14.).

Figür 14: İsmetpaşa Kız Enstitüsü öğrencileri (Kaynak: Turan Tanyer, Cumhuriyet Dönemi Ankara’sının Sosyal Hayatından Sahneler, VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Sergi Kataloğu, Vekam 2007, Ankara, Vekam Yayın No: 7, s.21).

Bu dönemde dikiş sadece terzilere mahsus bir beceri olmakla kalmamış, biçki-dikiş, nakış gibi bu mesleğe ait deneyimler halkın farklı kesimlerinden kadınlara aktarılmışlardır. Bu becerinin sağlanmasında Kız Enstitüleri’nin haricinde, Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları,

biçki-dikiş kursları, halkevleri ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Köy Enstitüleri ve Olgunlaşma Enstitüleri de oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları'na katılanlardan, gittikleri köylerdeki kadınlara dikiş nakış öğretmeleri istenmiştir,⁴⁴ aynı şekilde bu kadınların en önemli amaçlarından biri de köylü kadınları eğitmek olarak belirlenmiş, öğretmen olarak köylere gittikleri zaman Enstitü yanlarında götürmeleri için onlara bir dikiş makinesi sağlamıştır. Daha sonra gittikleri okulların demirbaşı olarak kalacak olan bu makineyle, hem köylülerin işleri görülmüş hem de buradaki öğrencilerle köylü kadınlara dikiş öğretilmiştir.⁴⁵ Eğitmenler ve köylü kadınlar arasında sağlanan bu etkileşim, köylü kadınların dikiş becerisi kazanmasıyla sınırlı kalmamakta, bu kadınlar modern ev kadınlığıyla tanışılmaya çalışılmaktadır. 1957 yılında Gaziantep'te abisinin atölyesinde terzi çırağı olarak çalışmaya başlayan Ali Kınacı bu noktada Cumhuriyet döneminde açılmaya başlayan biçki-dikiş kurslarında eğitim kalitesinin iyi olduğunu ve atölyeye haftada 2 gün bir hocanın gelip eğitim verdiğini belirtmektedir.⁴⁶

Necmiye Berktaş ise enstitü eğitimini şu sözlerle ifade etmiştir: "... bizim hocalarımız dışarıya dikiş yaparlardı. Özellikle Kız Teknik öğretmenlerine gelinlik, tuvalet diktirmek çok popülerdi. Bakan eşleri, cumhurbaşkanı eşleri hep onlara diktirirdi. Bir keresinde Şahın eşi Diba Farah gelmişti. Okul içinde ona defile yapmıştık."

Figür 15: Erken Cumhuriyet döneminde kız öğrenciler dikiş eğitimi alırken (Kaynak: Hande Öngören, "Yüksüğün Çırpınışı", *Elle Dergisi*, Ekim 2004).

⁴⁴ Mustafa Ergün, "Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları", *Öğretmen Okullarının 160. Yılı*, Ankara, 2008, s. 75.

⁴⁵ Semiha Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak", *Fe Dergi* (Ankara Üniversitesi Feminist Eleştiri Dergisi), Sayı 1, s. 20-29 <http://cins.ankara.edu.tr/20091.html> (Erişim Tarihi 02 Eylül 2014), 2009, s. 25.

⁴⁶ Ali Kınacı ile sözlü tarih görüşmesi, 02.08.2014, Gaziantep.

Cumhuriyet döneminin sanayi ve ticaret hamlelerinin başkenti olan Ankara'da oluşan elit sınıf da terzilerden giyinen bir sınıftı. Özellikle İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nden mezun olan öğrencileri hayata atılan terziler olarak (Bkz. Figür 17) nitelendirilen gazeteci Server Rifat, 1934 yılında enstitüye yaptığı bir ziyareti *İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde ibtisasını yapmış olan hanım kızlarımızdan hayata atılan pekçok terzilerimiz vardır. Bundan iki seneden beri Ankara terzilik alanında derhal parlamışlar, iş hususunda fenkaladilikler göstermişler ve dikeş piyasasının hayli inmesinde de amil olmuşlardır*, şeklinde aktarır.⁴⁷ Rifat'ın notlarından anlaşılacağı gibi, Kız Enstitüsü mezunlarının eğitilmelerindeki beklenti, üretimleriyle yalnızca eviçi üretimine katılmaları değil, iş hayatına atılarak ulusa yarar sağlamalarıdır. Bu yararın hem ekonomik hem de toplumsal boyutu üzerinde durulmuştur.

Figür 17, 18: İsmet Paşa Kız Enstitüsü öğrencileri (Kaynak: Turan Tanyer, *Cumhuriyet Dönemi Ankarası'nın Sosyal Hayatından Sabneler*, VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Sergi Kataloğu, Vekam 2007, Ankara, Vekam Yayın No: 7, s.22-23).

Bununla beraber İsmet Paşa Kız Enstitüsü tarafından açılan kursta eğitim almış Vehbiye Bumin'in kızı Bahar Hanım burada yetişen kızların sadece meslekleri aracılığıyla değil, toplumda sergiledikleri davranış biçimleriyle de örnek bireyler olmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Her biri terzilik mesleğini icra etme fırsatı bulamasalar bile giyimlerindeki uyum, oturup kalkma, konuşma biçimleri ve hatta çatal bıçak kullanımı gibi konularda gösterdikleri titizliği aldıkları eğitimin bir gereği olarak yetiştirdikleri çocuklardan da beklemekte ve bu şekilde modern yaşamın öğretilerini gelecek kuşaklara aktarma misyonu yüklenmektedirler. Bununla beraber eşinin mesleği gereği Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaşamış olan Bumin, gittiği doğu illerinde de (özellikle Van) batılı giyim pratiklerini sürdürmeye, kendisi, ailesi ve yakın çevre-

⁴⁷ Zeynep Önen (Ed.), *Eski Dostlar Aramızda: Reklamlarda Ankara 1935-1967*, VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Sergi Kataloğu, Ankara, Vekam Yayın No: 11, s. 20,21.

sindeki diğer kişiler için bu anlayışı yarıştan giysiler üretmeye devam etmiştir (Bkz: Figür 19, 20).

Figür 19, 20: Vehbiye Bumın'ın eşinin Van'daki görevi sırasında kendisi ve kızı Bahar Hanım için ürettiği giysiler (Kaynak: Bahar Çıtak Fotoğraf Arşivi).

Figür 21: Terzi ve kumaşçı reklamları (Kaynak: Zeynep Önen (Ed.), Eski Dostlar Aramızda: Reklamlarda Ankara 1935-1967, VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Sergi Kataloğu, Ankara, Vekam Yayın No: 11, s. 38).

Dönemin enstitülerinin yanı sıra biçki dikiş kursları da hem terzi yetiştirmeyi hem de Cumhuriyet döneminde yeni iş gücü sağlamayı amaçlayan kurumlar olarak ortaya çıkmakta-

dır. Bu sorumluluk özellikle kadının konumunu tanımlamakta ve modern Türk kadınına biçimleme misyonu taşımaktadır.

Figür 22: Türk Kadınları Biçki Yurdu San'at Diploması (Kaynak: Derya Özkan, Oya Baydar (1999) 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan: Cumhuriyet Modaları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s: 46).

Figür 22'de görülen 1930'lu yıllara ait sanat diplomasında yer alan "Türk Kadınları" ibaresi, kadının içinde bulunduğu modern giysiler ve Batılı saç biçimi, diktığı Türk bayrağı kadına yüklenen misyonun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1956 yılında Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen okulunu bitiren uzunca bir dönem de İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü'nde müdür yardımcılığı yapmış olan ve terzilik eğitimi için Avrupa'ya gönderilen bir kuşağın temsilcilerinden Necmiye Berktaş, Paris'te geçirdiği dönemi şu şekilde aktarıyor: *"Önce Ahıns Fransız'da Fransızca öğrendim, sonra Carven Moda Atölyesinde çalıştım. Kız teknikteki öğretmenler öğretmen olmak için Belçika'ya giderlerdi. Kız Sanat okullarından sonra öğretmen okulu açılacak ama öğretmen yok, o nedenle Belçika ve Fransya giderlerdi. Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen okulu dönemin en seçkin okullarındandı. Sınava giren biz 1000 kişi içinden 100 kişi seçmişlerdi. Okuldan tam bir hanımefendi olarak mezun olurduk. Dikis, nakış, yemek, çocuk bakımı gibi konularla eğitim alırdık. Kız Mesleği bitirince – o zaman adı Kız Enstitüsüydü- sınavla herkesin amacı Kız*

*Teknik öğretmen okuluna gitmekti. İki aşamalı sınavdı, sadece Ankara'da vardı. Sınavı kazanamayanlar ve aileleri müsadde etmeyenler eğer Ankara'da İstanbul'da oturuyorsa İzmir'e giderlerdi.*⁴⁸

Bir diğ er enstitü mezunu Jale Gelgör ise şu sözleriyle eğitimlerini ifade ediyor: *'Okuldayken Faruk Diba gibi bayanlar ve sefrelere giysiler dikerdik, onlar geliyor diye defileler hazırladık. Okuldayken hep imce usulü çalışmaya alıştık. Bir giysi hazırlanacağı zaman nakış bölümünde nakışlar, resim atölyesinde desenleri yaparlardı. Bizim zamanımızda okulun müfredatı böyle değildi, değ işti. Şimdükiler dik iş araçlarını bile bilmiyorlar. Okul manastır gibiydi, sabah gelip akşama kadar sabahlardık. Hala yeni bir şeyler öğrenirim belki giysilerle ilgili diye, merakla etrafıma, vitrinlere bakardım. Kalıp biçki dik iş sistemlerinde yeni sistemleri incelerim ama ben Valentino'nun tekniğini Leyla Hanım'ın yanında iyice öğrendim.*⁴⁹

Modernleşme sorumluluğunu üstlenmesi gereken kurumlar daha önce de belirttiğ iğ i gibi hem sosyal yaşamı hem de kültürel hayatı düzenleyen yapılar olarak enstitülerin de kurulma amacını oluşturur. Ancak herhangi bir eğitim almayı usta-çırak ilişkisi ile terzilik mesleğ i yapan aktörler de, modern bireyin kurgusunda önemli roller oynayacaklardır. Dolayısıyla da terziler tarafından ve enstitü mezunları tarafından üretilen giysiler de çoğunlukla dönemin “modern” giyim biçimlerini üretme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda kullanılan giysi terminolojisinde de batılı giysilere ait giysi sözcüklerinin devşirilerek kullanıldığını görürüz. Ali Kınacı'nın da sözleri bu tespiti doğrular biçimde: *'Babam evlenmeden önce Mersin Tarsus'da bu mesleğ i öğrenmeye başlamış ve Mersin'den dik iş makinesi alıp köye getirmiş. Kardeşi koyun yününi eğirerek dokumazlık (arıfa) yapar, babam da bu dokumalarla; yün şalvar, yelek, fermana (sarı iplikle işlemeli, paçası da üstü geniş İngiliz şalvarı), üç etek, golf pantolon (bileğ i manşetli ve diğ imeli) dikerdi*". Aile üyelerinin de terzilik yaptığını belirten Kınacı yaptıkları işlerin sadece Gaziantep'te değil diğ er illerde de ilgi gördüğ ünü belirtirken, özellikle ipek gömlek, sahne kostümleri ve döpiyes dikimi konusunda oldukça başarılı işler yaptıklarını⁵⁰ sözlerine ekler. Alıntıda görüleceğ i gibi batılı terimlerde yerel terimler bir arada kullanılır duruma gelmişlerdir. Benzer bir durum Vehbiye Bumın'ın kızı ile yapmış olduğumuz röportaj sırasında da gözlemlenmiştir. Bahar Hanım dönemin kumaşlarını aktarıken İngiliz keteni, kaşe, shetland kumaşlardan bahsetmiş giyim biçimlerini tarif ederken ise döpiyes, mini / maks / Chanel boy etek gibi kullanımlara yer vermiştir.⁵¹

⁴⁸ Berktaş ayrıca dönemin giysi modasına ilişkin de şunları aktarıyor: *'Biz okuldayken kaçık çorap bile giyemezdik. Naylon çorap giyerdik. Öğretmen olduğumuzda eteklerimiz buruşmasın, pilelerimiz bozulmasın diye otobüslerde ayakta dururduk. Bu dönemde kadınlar çok sıkta. Gerçi ben muhtelif yerlerde okudum. Ama Malatya'da bile moda çok güzeldi. Bele oturan mantolar vardı. Mevsimine göre kırmızı, rubi, yeşil moda renkleri. Ben 1951 yılında Malatya Kız Enstitüsü'ndeydim. Evimiz Malatya'ya yakındı. Eve şortla gider gelirdim 19 Mayıs provalarında. Ben spor giyinirdim. Spor derslerimiz vardı, koşucuydum ben.*

⁴⁹ Jale Gelgör ile sözlü tarih görüşmesi, 20.07.2004, İzmir.

⁵⁰ Ali Kınacı ile sözlü tarih görüşmesi, 02.08.2014, Gaziantep.

⁵¹ Bahar Çıtak ile sözlü tarih görüşmesi, 30.09.2014, İzmir.

Figür 23: 1930'lu yıllarda yaşamış önemli terziler: Soldan sağa: İsimsiz, Ömer İmga, İsimsiz, Vefa Belet, Dünder Akel, 1939 (Kaynak: İzmir Terziler ve Konfeksiyoncular Odası, Nilgün Çetin Fotoğraf Arşivi).

Giyinin Dönüşümü ve Dönüşümle Ortaya Çıkan Direnç Alanları

Toplumsal rollerinin değişimine paralel olarak kadının kazandığı modern görünüm, muhafazakâr kesimlerin yoğun tepkisine yol açmıştır. Muhafazakârlar ile reformcular arasında gerçekleşen ve çalışmanın daha önceki kısımlarında da bahsedilen bu çatışma giyim şekillerinin modernleşmesine ve kadın bedeninin kamusal alandaki görünüm şekillerine dair üzerinde çokça durulan bir konudur. Bununla beraber üst sınıf kabul edilebilecek kesimlerin lüks ve yabancı giysi merakı da yerel tasarımların ve Türk terzilik kültürünün gelişimi konusunda ayrı bir direnç alanı oluşturduğu söylenebilir. Terzilik kavramlarının yeni dönüşmeye başlayan ülke içinde henüz kendi terminolojisini oluşturamadığı da bu bağlamda ortaya konulabilir. Özellikle döpiyes, tayyör gibi sözcükler modern kadın giyiminde batılı ve asri giyim biçimlerini ifade eden betimlemeler (döpiyes, kostüm tayyör, lizöz gibi) haline de gelmiştir.⁵² Giysi modası terminolojisi için özellikle Reşat Ekrem Koçu'nun 1969 yılında yazdığı *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* son derece önemli bir kaynak olup özellikle Cumhuriyet dönemi sonrasında Charleston modaları, rob eteklikler, saten dö liyön gibi kumaş isimleri hakkında son derece zengin bir terminoloji arşivini içermektedir.⁵³

⁵² Ali Kınacı görüşmede dönemin ünlü terzi isimleri olarak; Nihat Tercüman, Arap Terzi Bahattin Mutaf, Mustafa Kınacı, Celal Kınacı, Mustafa Kızık, Mahmut Koçum, Gömlekçi Şükrü Demir, Terzi Vakkas, Mustafa Yazman, Ahmet Kanat, Ali Kına (Terziler Derneği başkanıydı) dan da bahsetmiştir. Ali Kınacı ile sözlü tarih görüşmesi, 02.08.2014, Gaziantep.

⁵³ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.

Hanımlara Mahsus
Kürklü ve ya kürksüz
Tuit (Tweed) ve Düvetin
İngiliz kumaşlardan
gayet şık imal olunmuş
Mantolar
ve her renkte janr angle
(Genre anglais) kumaşlardan
Pardesüler
Hanımlara mahsus
Mantolar, Pardesülar,
Trençkotlar ve ipekli
Muşambalar zarif ve
mütenevvi çeşitleri
mevcuttur.
İngilterede SARL SEMON K^oL^m
fabrikasının Gabardin ve Janr angle
(Genre anglais) kumaşından gayet şık
**Pardesüler ve T. L.
Trençkotlar 17,50**

Figür 22: 1930'lara ait bir ilan (Kaynak: Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)", *Tarih ve Toplum*, Aylık Ansiklopedik Dergi, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16) .

El Emekleri Dergisi'nde yayımlanan "1932 Yaz Moda Tevahhülleri" başlıklı dönemin renkleri, giysileri ve saç modellerini tarif eden yazıda kullanılan dil de, dönemin moda terimlerinin de Batı'dan olduğu gibi alınmış olduğunun göstergesidir.

"Renkler.- Mavi bu mevsimin en sevimli rengi'dir. Mavi'yi bütün sensi ile kullanabilirsiniz. Blö maren, Blö opal yahut açık mavi, Blö lavan, çivit mavi, cini mavi, gök mavi.

...

Kumaş.- Krep Mussu, Proton, Bonalo Krepton krepleri ile krep birman ve krep Ankara bu yaz çok modadır...İpek pıke denilen fitilli kumaşlar çok moda'dır. Piyasa'da mezbulen bulunmaktadır.

...

Saç modası.- Bu yazın saç modası gözlere tamamen yabancıdır. Fransızca (Coup de vent) “ku dövan” denilen bu moda, tıpkı rüzgânın esmesile perçem ve kaküllerin çehreye dağılması ve serpilmesi gibi durmaktadır.”⁵⁴

Bu direncin nedenlerini anlamak için 19. yüzyıl sonlarında yaşamış Osmanlı soylularının giysisiyle olan ilişkilerine bakmak yerinde olacaktır. Karakışla 1869-1923 yılları arasındaki giyim alışkanlıkları ve dönemin kadın terzileri hakkında bir araştırma yapmış ve dönem içindeki giysi-statü ilişkisini şu şekilde aktarmıştır: “Devrin lüks tüketim anlayışına göre, “dayanıklı “İngiliz kumaşı”ndan yapılmış ve işinin ehli “ecnebi” terziler tarafından en son moda için uygun biçilip dikilmiş kaliteli bir elbise, sahibinin ne kadar ince, kibar, sık, zarif, zevkli, zengin ve prestijli olduğunun bir göstergesiydi; kısacası bir zarafet, seçkinlik ve statü sembolüydü.”⁵⁵ Her ne kadar büyük bir ekonomik krize neden olan I. Dünya Savaşı yaşanmış ve sonrasında da yeni bir ülke kurulmuş olsa da, batılılaşma yanlısı Osmanlı soylularının bir kısmı, 1930’lu yıllarda oluşmaya başlayan Cumhuriyet elitlerini meydana getirmiş, bu kişiler ise sahip oldukları statüyü giysileri ile yansıtmaya devam etmişlerdir. Nitekim Cumhuriyet Kadını Dergisi’nin 22 Mart 1934 tarihli ilk sayısında, Cumhuriyet kadını, “Cumhuriyet devrinde yaşayan kadın bir cepheli kadın değildir. Bütün manasile iş hayatında olduğu kadar eğlenceli cemiyet hayatında da kendisini gösteren kadındır. Fikir kadını olduğu kadar süs kadınıdır.” şeklinde tarif edilir. Bu kadınların bir kısmı bizzat Avrupa’ya giderek dönem modasını takip etme fırsatı bulmuş, bir kısmı ise Avrupa modasını yakından takip eden moda dergileri aracılığıyla o günün giyim biçimlerinden haberdar olmuştur. Moda’nın Avrupa’dan öğreniliyor olması, çeşitli giysileri, kumaş türlerini, hatta renkleri tanımlayan keimelerin asıl dillerinde oldukları şekilde (bazen Türkçe açıklamaları ile beraber) kullanılmasına neden olmuş, bu da aristokrat kesim içerisinde Batılı olma olgusunun, yerellik vurgusunun önüne geçtiğini göstermiştir.

Devlet tarafından Türk kadınlara eğitim vermek üzere açılan çeşitli kurumlarda eğitim görmüş yetenekli terzilerin üretim yapmaya başlaması bu direnci zayıflatmıştır. Dönemin Kız Enstitüleri’ne bakıldığında, Kız Enstitülü terzilerin de artık üst sınıf tarafından oldukça tercih edildiği, ama bu terzilerin üretimlerinde yerellik vurgusuna da önem verildiği görülür. Yael Navaro-Yaşın Kız Enstitülerinde verilen terzilik eğitiminin amacını aşağıdaki şekliyle açıklar:

“Kız Enstitüleri öğrencilerine aynı anda hem Taylorcu* verimlilik değerlerini hem de Kemalist milliyetçiliği aşlamak istiyordu. Öğrenciler bir yanda dikişi “en iyi tek yol”la ve “standart bir uygulama”ya göre yapmak için eğitiliyordu. Öte yanda ise öğrencilerden “özgün” Türk nakış motiflerini ortaya çıkararak kadın giyiminde milli bir zevk yaratmaları isteniyordu.”⁵⁶

⁵⁴ Aslı Davaz-Mardin (Ed.), *Hanımlar Aleminden Roza’ya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11-12.

⁵⁵ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)”, *Tarih ve Toplum*, Aylık Ansiklopedik Dergi, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16.

⁵⁶ Yael Navaro-Yaşın, “Evdde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, 2000, Sayı 84, s. 69. Yael Navaro-Yaşın’ın çalışmasında geçen Taylorculuk, Frederick Winslow Taylor’ın endüstriyel iş verimliliğini artırma amacıyla rasyonalizm ve verimlilik ilkelerini ön plana çıkaran üretim anlayışıdır. Navaro-Yaşın

1945'lerden sonra açılacak olan Olgunlaşma Enstitüleri de yaklaşım olarak Kız Enstitüleri'nin benzeri bir eğitim yöntemi izlemektedir.

Sonuç

Özellikle 1930'lu yıllarda gelişen, modernleşme çabaları içinde kadın bedenini ülkenin gereklerine göre düzenleme anlayışı Cumhuriyet dönemi giyim pratiklerini anlamak açısından önemlidir. Cumhuriyet dönemi modernleşme projesinin sürekli gelişme hedefinde Türk kadını dış görünümü ve toplumsal yaşama aktif katılımıyla, laik ve modern toplumun inşasını sağlaması gereken önemli bir aktör olarak görülmüş ve kadın bedeni toplumsal düzenlemenin hizmetindeki bir nesne gibi ele alınarak sürekli biçimlendirilmiştir. 18. yüzyıldan sonra modernleşmeye yönelik reformlar ve gelenekle batılılaşma arasında kalan direnç alanlarında her zaman kadın bedeni merkezi bir önem taşımıştır. Bu süreçte Türk modernleşme projesi kadınlara bir yandan yeterince batılı ve modern olup diğer yandan cinsiyetsizlik ve iffet gibi bazı geleneksel erdemleri koruyarak denge sağlama rolü vermişti.⁵⁷ Erken Cumhuriyet dönemi sürecinde yeni asri yaşamın içinde kadın bedeninin dengeleyici rolünü anlatan giysi modaları bu anlamda Kemalist reformlar etkisinde çeşitli kurum ve aktörler tarafından biçimlenmiştir. Bunlardan Kız Enstitüleri, yerli mallar politikaları etkisinde Sümerbank Kurumları, Köy Enstitüleri, Olgunlaştırma Enstitüleri ve Biçki-Dikiş kursları gibi eğitim programları olarak sıralanabilir. Bunun yanında dönemin Gayr-i Müslim terzileri de uzun yıllardır yaptıkları bu mesleği genç Türk terzilerine aktarmış olmaları ve batı modasının bu topraklardaki belki de ilk uygulayıcıları olmaları nedeniyle oldukça büyük öneme sahiptirler.

Farklı kişi ve kurumlar tarafından yetiştirilen erken Cumhuriyet dönemi terzileri gerek Sümerbank örneğinde olduğu gibi yerel malzemenin kullanımı aracılığıyla gerekse de Avrupa'dan getirilen kumaşlar ile Türk modernleşmesine katkı sağlamışlardır. Terziler ve dönemin giysi üretimini sağlayan bireyler dönemin batılı modasına uygun biçimde, reformların gereklerine uygun olarak giysiler üretmiş ve Cumhuriyet dönemi ve sonrasında Türk modasının kendine özgü karakterinin oluşmasına katkı sağlamışlardır.

Bununla beraber, her ne kadar Türk modernleşme projesi olarak tanımladığımız temel bir amaca hizmet etseler de dönemin terzileri arasında eğitim aldıkları yerler ve hitap ettikleri kitleye bağlı olarak ürettikleri giysiler açısından farklılıklar görülür. Örneğin Cumhuriyet öncesi dönemde de varlıklı Osmanlı ailelerine hizmet vermiş Gayr-i Müslim terzilerin, yaratılmak istenen modern görünüme katkıları inkar edilemez, bununla birlikte orta ve alt kesim tarafından daha çok kabul gören yerellik vurgusunun onlar tarafından yaratılan giysilerde gözlemlenmesi çok mümkün olamamaktadır. Nitekim, dönem içinde sıkça düzenlenen balo ve çay partilerini betimleyen dergi yazıları ve az sayıda bulunan fotoğraflara bakılarak, dönemin terzi

---

çalışmasında Taylorculuğun ev üretimine yansımaları ve bunun ev içi üretimini eğitiminin önemi bir parçası haline getirmiş Kız Enstitüleri'ndeki uygulamasını incelemiştir.

⁵⁷ Ayşe Kadioğlu, "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 1998, s. 91.

ve şapkaclarının Gayri Müslim olduğu ve bunların ise ithal kumaşlar kullandığı bilgisine rastlanmaktadır. Zaten kısıtlı sayıdaki yerli üretim firmalarına baktığımızda ki bunların başında Sümerbank gelmektedir, üretimin çoğunlukla pamuklu ve yünlü kumaşları içerdiği görülmektedir. Dönem içerisinde her ne kadar yerli kumaş kullanımını öngören yasalar çıkarılmış olsa da, yerli olarak üretimi henüz yapılamayan iyi kalitedeki farklı dokuma türlerinin ithal edilmiş olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Özet olarak, ülkenin her yerinde terziler Türk modernleşme projesine büyük ölçüde katkıda bulunmuş, katkıda bulunma şekillerinde ise almış oldukları terzilik eğitimindeki yaklaşımlar ve üretim yaptıkları sosyal kesimler belirleyici olmuştur.

Kaynaklar

- 1930 Sanayi Kongresi: Raporlar, Zabıtlar, Neşreden: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Umum Merkezi, Ankara Sanayii Odası, Ankara.
- AÇBA Leyla (2010) *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- AKŞİT Elif Ekin (2005) *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi 187, 1., İstanbul.
- ALPAN Zeki (2003) *Örtünmeden Giyinmeye: Terzilik ve Modanın Dünyü, Bugünü ve Yarını Paneli*, İTO Yayınları, İstanbul.
- ARIĞ Sezer Ayten (2011) Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü, *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 14, s. 3-15.
- BAYDAR Oya, ÖZKAN Derya (1999) *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan: Cumhuriyet Modaları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BERKTAY Fatmagül (2003) *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- BERKTAY Fatmagül (2012) *Dünyayı Bugünde Sevmek*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- BİRİCİKOĞLU Hale "Türk Modernleşmesinde Kadın", http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Hale%20Biricikoglu.pdf, (Erişim tarihi: 20.11.2014)
- BOZDOĞAN Sibel (2001) *Modernism and Nation-Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, University of Washington Press, Seattle.
- BOZDOĞAN Sibel (2010) *Industrial architecture and nation-building in Turkey: A historical overview, Workplaces: The Transformation of Places of Production. Industrialization and the Built Environment in the Islamic World*, Ed. Mohammad al-Asad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BOZDOĞAN Sibel, KASABA Reşat (Ed.) (2010) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Türkiye Araştırmaları Dizisi, İstanbul.
- BRIGGS Asa (1996) Avrupa'da Kitle Toplumu, 20. Yüzyıl Tarihi, *Arkan Kitabevi'nin Haftalık Tarih Dergisi*, Sayı 6, İstanbul, B.P.C. Publishing Ltd., Londra, s. 105-115.

- ÇAM İrfan Davut (2012) Bir Milli İktisat Projesi: İzmir İhracat ve İthalat Türk Anonim Şirketi, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Cilt 5, Sayı 5, s. 45-56.
- DAVAZ-MARDİN Aşlı (Ed.) (1998) *Hanımlar Aleminden Roza'ya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- DUMAN Doğan (1990) *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- DURAKBAŞA Ayşe (1998) Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaç Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul.
- EDENSOR Tim (2002) *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Berg, Oxford.
- ERGÜN Mustafa (2008) *Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitimi Yetiştirme Kursları*, Öğretmen Okullarının 160. Yılı, Ankara, s. 69-77.
- EVREN Burak, GİRGIN-CAN Dilek (1997) *Yabancı Gezginler Ve Osmanlı Kadını*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- GÖLE Nilüfer (1991) The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London.
- GÖRÜNÜR Lale (1996) Anıların Aynasında Moda, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonunda 19.yy. Kadın Kıyafetleri, *Pi dergisi*, Moda ve Sanat Sayısı, Sayı 12.
- İŞİN, Ekrem (1987). Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muşeretini, *Tarih ve Toplum*, Sayı 48, s. 13-20.
- KADIOĞLU Ayşe (1998) Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaç Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, s. 31-50.
- KANDİYOTİ Deniz (1997) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Çev. Ferhunde Özbay, Fevziye Sayılan, Hüseyin Tapınç, Şirin Tekeli, Metis Yayıncılık, Kadın Araştırmaları Dizisi, İstanbul.
- KARAKIŞLA Yavuz Selim (2003) Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923), *Tarih ve Toplum*, Aylık Ansiklopedik Dergi, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 11-20.
- KOÇU Reşat Ekrem (1969) *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları.
- KOÇER Hasan Ali (1972) Türkiye'de Kadın Eğitimi, *AÜ – Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1972, C.5, S.1, s. 81-124.
- KÖKER Levent (2010) *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi 11, 12. Baskı, İstanbul.
- NARİN Engin (2003) Çalışan Kadın için Geliştirilen Türk Modası, *Popüler Tarih*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Sayı 38 (80. Yıl Özel Sayısı: Cumhuriyet'in Öncü Kadınları), s. 62-68.
- ONUR Nur (2004) *Moda Buluşmadır*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul

- ÖNEN B. Zeynep (2007) *Eski Dostlar Aramızda: Reklamlarda Ankara 1935-1967*, VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Sergi Kataloğu, Vekam Yayınları, Ankara, Yayın No 11, s. 38.
- ÖZER İlbeyi (2003) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eğlence ve Moda, *Fatih Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı 4., s. 13-21.
- PASİN Burcak, HİMMAM Dilek (2011) Designing a National Uniform(ity): The Culture of Sümerbank within the Context of the Turkish Nation-State Project (Ulusal Tehtipliliği Tasarlamak: Türk Ulus-devlet Projesi Bağlamında Sümerbank Kültürü), *Journal of Design History, Special Issue: Uniforms In Design History (Tasarım Tarihinde Üniformalar Özel Sayısı)*, Mayıs 2011, Cilt 24, s. 157-170.
- PINARCI Gülden A. (2013) *Kadın Dergileri, Atılım Üniversitesi Kütüphane Ve Dokümantasyon Müdürlüğü E-Bülten*, Sayı 29,
<http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-03/okuma.html> (Erişim Tarihi: 02 Eylül 2014).
- SANCAR Serpil (2012) *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞEFTALİCİ Hatice Sonay (2005) *Terziden Tasarımcıya*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TANYER Turan (2007) Cumhuriyet Dönemi Ankarası'nın Sosyal Hayatından Sahneler, *VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Sergi Kataloğu*, Vekam Yayınları, Ankara, Yayın No:7, s. 21.
- TEKELİ Şirin (1998) Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaç Hacimirzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 337-346.
- TEKELİ İlhan, İLKİN Selim (1977) *1929 Dünya Buharında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara.
- TOPRAK Zafer (1988) *Sümerbank*, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- TOPRAK Zafer (1995) *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum [1908-1950] Millî İktisat-Millî Burjuvazî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TUNA Semiha (2009) Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak, *Fe Dergi* (Ankara Üniversitesi Feminist Eleştiri Dergisi), S: 1, s. 20-29 <http://cins.ankara.edu.tr/20091.html>, (Erişim Tarihi 02 Eylül 2014).
- UNAT-ABADAN Nermin (1998) *Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü*, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Ayşe Berktaç Hacimirzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, s. 323-336.
- YILDIRIM Seyfi (2005) *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- YILDIRIM Seyfi (2008) *Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri*, 22 - 24 Ekim 2008, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- YILDIRIM Seyfi, *Atatürk Döneminde Sovyet Tarımını İnceleme: Resmî Geziler ve Bilimsel İşbirliği (1925-1932)*, Sayı 57, s. 227-246,

<http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/877.pdf>, Erişim tarihi: 19.11.2014.

YILDIRIM Seyfi (2014) *Cumhuriyet Dönemi Yurt Dışı Eğitiminde Kadın ve Modernleşme, Uluslararası Kadın ve Medeniyet Sempozyumu: Halide Edip Adivar'ın Ölümünün 50. Yıldönümü Anısına*, 20-23 Ekim 2014, Muğla.

Sözlü Tarih Görüşmeleri

Ali Kınacı ile sözlü tarih görüşmesi, 02 Ağustos 2014, Gaziantep.

Bahar Çıtak ile sözlü tarih görüşmesi, 30 Eylül 2014, İzmir.

Jale Gelgör ile sözlü tarih görüşmesi, 20 Temmuz 2004, İzmir.

Necmiye Berktaş ile sözlü tarih görüşmesi, 09 Mayıs .2004, İzmir.

Nilgün Çetin ile sözlü tarih görüşmesi, 10 Ocak 2014, İzmir.

Oktay Karabudak ile sözlü tarih görüşmesi, 04 Haziran 2014, İzmir.

Yıldırım Mayruk ile sözlü tarih görüşmesi, 29 Temmuz 2004, İstanbul.